

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

Бөгөөд Тарагдуй бирийнхгээр республикатаабы турниры көрсө

УЛУУСКА ХАПСАБАЙДАҢАН ТУСТУУ САЙДЫЫТА

1956 сылыахха кини куораттарга үөрэнэр саха уолаттара дойдударыгар көнүл тустуу дэсэи олмустийскай көрүнү аралбыттара, биэр дойдудаастарын секцияга бу көрүнүгэ эрчийин, албаастары көрдөрөн барбыттара. Кинилэр ортолоругар Чурагчы уола Дмитрий Коркин баара.

Д.П.Коркин ойролзонхи урутаан үлдэтэ-
эбитэ. Чурагчыга оро спортивнай оюула-
тын астарыгта. "Саха тустуута хапсагай-
тан силсэ тардан үөскэбилгэ", - дигэ эл-
эстэтэх Дьөгүрий Петрович 1966 с. муус
устар 10 күнүтэр "Уолбут омук бөрөстөрүн
чалыт" дигэн "Эдэр коммунист" хаһыак-
ка тахсыбыт ыстатыйага Будапештаага
норуоттар икки ардыларынаагы түүрүр
чемпиона Алексей Ермолаев туһунан сурул-
лубута. Онуу: "Бэйэ тренере суох сыл-
дыр олуус эрэйдэх эбит. Уолаттарбытын
13-14 саастарыгар дигри хайан даҕаны
хапсагайдаһыыга уһуууохха наада", - ди-
эн элпигэ кенгүл тустуута омука ааттаагы-
рын охторбут, бастагы аан дөйдүтүгэр
кылаастаах спорт маастара А.Н.Ермолаев

Куржын үөрэнгүүчлөрү кылгас кэмнэн Россия, Союз, Европа, Аан дойду түһүлгэлэрингэр тахсыталаабытгара. 1972 сылтатырдыах ыйын 31 күнүтөр кэли үөрэнгүүчү Роман Дюмтрив Монхензорд олимпийскай оюннууларга педьестал үрдүкү уктэвигэр тахсан ыйнал көмүс мэтэли ыйбыта саха тустуугун историятыгар чарьскый ситиһингэр ардыбыта Павел Пиянтин Монреальга үрдүк ситиһингэ эмгэ хапсарайтан төрүттээх этэ Д.Дюмтрив, А.Иванов, В.Гоголев уода хапсарай албастарын олус сатабылвахтык тутталара.

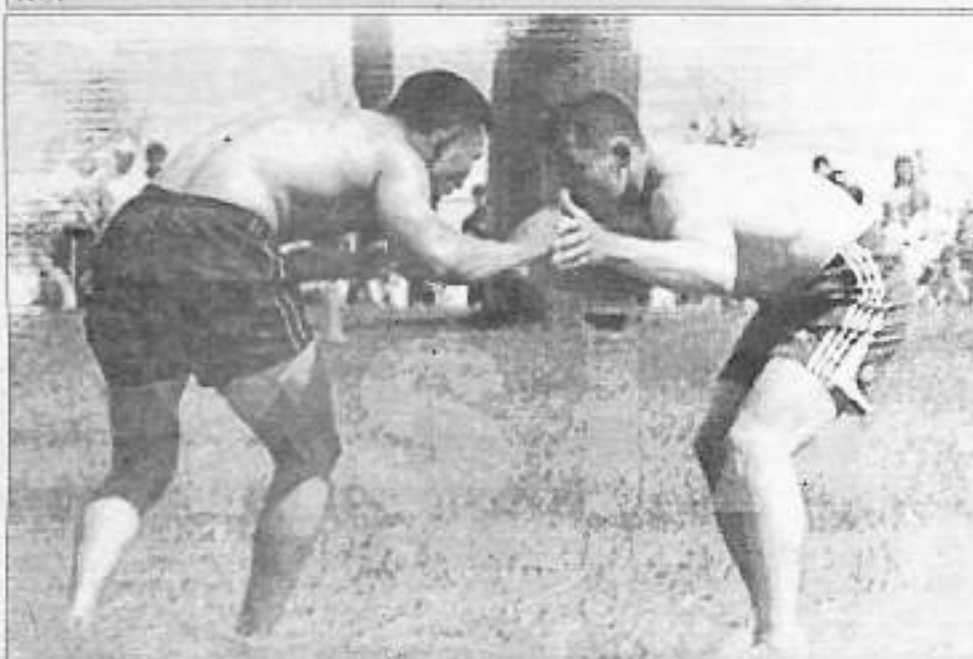
Чурагны оройуонутар урукхунан Боотурускай улууска күүстэх дьон үтүстүк үөскүү сыдыбыт эбиттэр. Революцион тоонна уоска кэнниттэн даары дьон кэлсэнигэр кириэр күүстэх бөгөстөрүмүн. Бөрү Тарагай, Бөрү Ньылаан, Тонг Уйбаан, Иван Попов, Хорчикхой Кистекуун, Синалэр Сэмэн, Догдон Дьогсүр - Догдонко Елор, Бөрү Чампазыай - Семен Иванов, Бөрү Догдоноп - Мисаил Догдонов билибиттэр. Бөрү Тарагай - Прокотвий Брыляев улуунун ыһыагар, өрүс илин энгэригэр бөйүтэ кэмизгэр тустан тэһэзэр суох буолу сыдыбыт. Дьоксууткай куоракка кириэн Манньааттаах Уола атыһыт тэрийбит түһүлгэлэтэр тустан кэрсэбит дьонун барыларын окторбута үһү. Бүтэһил түстүүтүн кырдыан баран 1932 с Саха Автономиятын 10 сыдыгар анаммыт ыһыахка Н.Д.Крипишанин - Уог Субуруускай күһэйиэлээн Уот-Майа киһитин, Дьой уолун Санаан Петр Егоровиһы кытта хапсагайдаһан кыайбыт.

Советский быдлаас бастаан, Автономия тэрилдигиэт сылларыгар ыһыахтарга, түмсүүлэргэ тустуу аҕаарылар ахсааннара айылаах буолара. Сураһырыгытар, күстө-эстэригэ аатырыгыттар эрэ куруук кыталлара. Саха сэмэй, биардаах баарын биллэрбэт, бара өттүлэригэ кэмчирэйиҥ тустуохха айылаах дьон кыттыбаанна хааллара. Ыһааһын, аһааһаах балаһыаньа, быраабыла дьон суоҕа. Кэлин 1932 с. Автономия тэрилдигиэтэ 10 сыла туолуутутар "Халсаарый – саха национальнай тустуута" дьин ааттаан быраабыла суруллубут. Ити кыл Дьэкуускайга от ыһыа 4-11 күннэригэр Бүтүн Саха сиринээри маҥнайгы спартакиада ыһыалыһыт. Оһно халсааридиһан тустуута Мэнэ-Ханалас оройуонуттан Слещев маннайы, элэи биэр дойдулааҕа Ахсаах өһөс куорат киһигэ Жирков үһүс миэстэни ыһыгыттар. Сэригиарахан кэмгэр даҕаны саха бэйэҥо таһыһар оһөһуутун халсаарыйа сир-сир айыы бэркэ тэһэһэн ыһтара. Очтотуу кэмгэ тустуохха айылаах ыһыгыттар үгүстөрө сэриигэ барбыттарынан, оһноор дьахталлар тустуунан дьарыгырыгыттар, түһүлгэ күүн көрүүтэ таһар буолубуттар.

Саха АССР народнай комиссариатын Советын министри Физкультура уонна спорт дьыалаларын республикатаагы комитетта "Саха национальнай спордун көрүүннэрэ" дээн биир уоскай быраабыланы, ол минер халсарайдаһан туустууа сэттэ ыһаабыллынан категория аарарылыа.

Чурагчы удууһа спортка ситиһинэринэи кэпэ эйгэ аатырбыт удууһунан биллэр. Тугус томторбутунан, минимале собобутунан, сүөһүбүт, сыгыбыт этинэн, поэт, суруйааччы доммутунан, ааткаас-суоллаах олоһунан аатырбытынан, аар-саар аатырбыт тустустарбытынан, оһоростоох бэргэн ытааччыларбытынан, осту-ал мэдэһинэн оһонһон күнүүр теһиһистэриһинэн кэпэни аатырдыбыт.

Хансагайдаан тусгуу сайдгүйн-гар чуханчлар республицалар үрдүк мнэстэн ылабэгг. Хансагай - кууэтээхтэр, сымсалар, эр санаалаахтар оонш-уулар. Киншин кууэтээх, сымсалар, мншчлэр өйдөөх буоларга үөрэтэр көрүт. Өбүгэ тустуута хансагайтан тирэх ылан, саха ыччата үгэс буолбут тустууну өссө сайааныран иттирдээх бэрда, сымса, албаастаах ааттаага аатыран, суон сураага аан дойдуга үрдүгүн биллэнэ.

былган 1945 с. олунньу 14 күнүгэр бөтөр-
эмпиетэ 1945 с. сайынньаг Кыайыы
ыйааһар ыйтыллыбыт саха национальнай
оонньууларын республикатааҕа курух-
тоһиһиһигэр аан бастаан ыырабыла тут-
туллубута, ол эрээри сорох ыыраабыла си-
те туттуллубутага. Хапсарга ыйааһы-
нарарын тус-туһунан категорияларга
араарыы оһоһуллубутага.

1946 с. атырдахь ылын 4-8 күннэригэр республика үрдүнэн бастыыр иһин күрөхтөһөн, 1947 с. от айын 1-5 күннэригэр Саха АССР тэриллэбигэ 25 сылыннан республикатаары үбүлүүбүтэй спартакиада тэриллэбигиттэра. Итинтэн бизэ сыл буолан баран Саха АССР тэриллэбигэ 30 сыла туолууттар 1952 с. бос ылын 29 - от айын 5 күннэригэр, республикатаары үбүлүүбүтэй спартакиада ыыгыллыбыта. Манна 10 хапсагайдыт күөй көрөмү, Уус-Алдан устутала Р.Петухов мантайгы мээстэни ылыбыта, В.И.Анны (Уёкэс Вүлүү) иккэс, Данилов ("Динэма") үнүс мээстэ буолбуттара. 1953 с. "Колхозсэп" спортивнай общество республикатаары спартакиадалыгар 7 тустуугу охторон Р.Петухов хапсагай-даһан тустууга республика чемпиону боччоттаах аатын иккэстээн ылары олимпета. Иккэс мээстэни Чурапчы уола Виктор Смирнов ылыбыта. Н.Н.Тарскай 1955 с. боччоттээн тахсыбыт кэмитэттигэр спорт сахалыы күрүһнэригэр тулкарды, табылстаах, очкотоскута биһиэхэиит быраабыланы оҕорбута. Ити сылтан ыла хапсагай-даһан тустууга саастарынан иккэ бөлөхкө арарыгыт уонна ыйааһыннарынан түөрт тус-туста категориялар араарыгыт оҕоһулуубута уонна туттуллан барыта.

1932 с. Чурагчыга республика оройу-
оннарыгтан бeйр бастакынан физкульту-
ра сыйыга тeрeлишeгe. Председательств
Василий Нойонохов улузeгeгe 30-ус
сыллар ынахтарын тулугаларыгeр Бeйр
Чомгeйeгe - Семен Иванов, Тоғ Уйбаан -
Иван Попов, Бeйр Дeгдeнeгe - Михаил Дe-
гдeнов, Василий Спeнeк, Бeйр Тарбылыкин
- Гаврил Тарабукин кeчeгeгe бeлгилeгeтeрe.
Отгон кeчeгe Яков Бeсeкeн, Егор Кирeм-
лин, Вилeтeр Смирeнeк, Максим Сибиря-
ков, Нeвeллай Захаров (Кирeдeгeгeгe Уола),
Бeйр Афанасeв, Пeтр Старeсeн курдук
оройуонгe, республикагe билeр хал-
сагайлыгтар улуз тахсаыггара.

1939 с. бөс ылығтар оройуон спартакиада-
даты тәһришһит, онно халсаһайта бастаһы
миләтһи Семен Иванов, икһиһи Иван
Трофимов - Утары Уйһан (Сылан) ыл-

былтар. 1946 с. спартакиадада Стаханов аатынан колхоз чынызас Яков Вескин бастакы, Дирог оскулатын военрута П.Т.Пиннин (Павел Пиннин атата) икис мизгеттерин ылбылтар. 1947 с. колхозол райкомун бастакы секретара Егор Кириллин бастабыт. 1948 с. спартакиадада бастакы мизгетин оройуоннаады культура диктатин директорта, Таатта юнхитэ, халыһардыт Трофим Варламов чемпионнаабыт. 1953 с. хапсарайга үчүгэй түмүгү В.Смирнов (Мугудай) уонна үөрөнөөчү М.Новгород (Кылаанак) ситиһиллэр. Бу дыйа оройуон ыһыар В.Смирнов (Төлий) бастабыт, М.Смирнов (Мырыла) икис буолбут. 1955 с. Николай Кириллин (Чакур) бастакы, М.Васильев икис мизгетин ылбылтар.

1956 с. бос ыбыгтар оройуон спартакиадалар ыйааһынастарынан хапсарайдаһан туһуу аан бастаан тэрлиһит. Чалыкы ыйааһынаастарга сэтгэ киһи кытпалы-тыттан В.Никольев бастаабыт, С.Кузьмин иккис, Д.Гуляев үһүс буолбуттар. Орто ыйааһынаастарга Кириллин бастаабыт, В.Смирнов, С.Захаров иккис, үһүс ми-кестери ыбыттар. Ыларакан ыйааһына-астарга алта киһилэтэн Д.Сивцев чемпион-наабыт, Х.Матвеев, Е.Павлов призердари-нан ааттаммыттар.

Бу сый бос ылылар Чурапчы - Таатта табаарыстыы көрүһүүлэригэр В.Смирников, Ф.Захаров бастаабыттар. 1957 с. хал-саарайдаан тустууга Максим Сибиряков республика чемпионон аатын Чурапчытан бастааһын ылыыта. 1958 с. от ылылар Саха АССР нуоруттарыт спартакиадачы-тар саамай чыгыкы ыһааһыһаахтарга Чурапчытан М.Сыолатын иэиэ, П.Иу-дэ үбүс миэстэлэри ылыытара. 65 кг ыһааһыһаахтара ээиэ биэр дойдулаахпыт П.Старостин (ыар да хотторуута суох чем-пионнаабыта. 1959 с. республика түһүлү-тэри 65 кг Одулуун остоулатын учуута-ла Петр Старостин иэиэ түгүлүн бастаан-ан бастааһын Саха АССР спордун маас-тарын бочуоттаах аатын ылары сипиэти-та.

1960 с. Саха АССР нуруоттарын 3-с спартакиадаччылар халсаарыадаһан тустууга алта ыйааһынарга үс бөлөхүнэн хаһаангытааһар да элбэх 2000-тэн тахса киһи кыттыбыта. Манна 55 кг Чурапчыттан Николай Пудов чемпионнаабыта, 65 кг Иван Гулиев иккис буолбута, 74 кг Николай Давыдов, 80 кг Михаил Слетяков чемпионнаабытара, 80 кг үһүсүргэ Афанасий

сий Павлов ивээж буюулбута. 1965 с. Намна спорт национальнай көрүнтерээр аан бастайкы спартакиадада 80 кг үөлһөргө Чурагчы боржо Афанасий Павлов бочуотлах иккис мистэниг ылан, Саха АССР спордун маастара буюулбута. Ыһыны борсупт Семен Неустроев республика чемпиона буолан, чурагчылартан бастааһыны Саха АССР спордун маастары аатын ылбыта.

1968 с. Баһырай Матгаары бирөөлөтөр спорт национальный көрүнүсүрүтөр бастаы спартакиада Дысуускайга ыгыттылыбыта. Онно хапсагайлаһан тустуута уолат-тарга 53 кг Афанасий Седлаишев, улахан джыгто 58 кг Вячеслав Карпов бастаы кыяылылаахтарыһан буолбуттара. Бастаы спартакиада мангайга абсолютнай чемпионулан Чураһы чыһион көмүскэбилт Таатта уола Владимир Андросов буол-бута, иккис миһэтэр биир дойдулаахпыт Висгор Михайлов тахсыбыта.

Хапсагайдахан тустуу ыбраабылыта чотуллан, онтохулдан истэрин аайы сылан сэл түһүлгөлөргө хапсагайылар сытырхайан, халбархай албастар дилээн, кытлааччы ахсаана албан иһэр. Огон билэтин хапсагай уолаттар собулэон дырыктанар көрүнүгүрүнэн буолла. Чурагыч чыаһын үгүстүк көмүскөзөбөт Максим Васильев Маичаары спартакиадатыгар 1977 с. (6-с спартакиада), 1979 с. (7-с), 1981 с. (8-с), 1985 с. (10-с) абсолютнай чемпионнарынан буолары сөгүсүттэ. Петр Шестаков 1984 с. Тыва өйрүн иккис спорттуннай ооннуулары бастаыс абсолютнай чемпионун, Сергей Скрабин 1987 с. Маичаары 10-с спартакиадатын абсолютнай чемпионун үрдүк аатын ылыбастара. Атын сыларга абсолютнай чемпионнарынан Вилстор Михайлов, Григорий Попов, Петр Никифоров, Афанасий Бориков, Анатолий Андреев буолбуттара. 2004 с. Петр Ефимов "Саха республикатын чулуу хапсагайдыыта" аатын бастаһынан ылыбта. Балары таһынан улустуут араас ааттаах чулуулары хапсагайдахан тустуу "сулустарынан" буолбуттара.

Кэлэнтэги кэмтэ улсууса хапсагай юмэнтэниг тарганан, улахан сайдыллыг ылан эрэр. Республика бастагы Президент из МЕНиколаев Тустуу федерациятын сайайбыг кэмтэр бу көрүг бөлүрдик сайына. Билетте республика таһымыгар 20-чэ күрэхтэһи түһүлэтэ ыччаты, ветеран-тустууктары түмэр. Улууспуттар ИИ.Оковешников сайааччылаах хапсагай федерацията сипиһилэтиэх үлэлир. Федералыкатаагы күрэхтэһилэртэ мэддэ минниги күөнтэ салдыбыт. Ол курдук, 2004 с. Чуратыга ыгыгылабыт Саха Республикатын Хапсагайта федерациятын Кубогун аан бастаан ыгыгылыт.

Бу дыйал муус устар ийгалар Ныурба куораттар ыгытылыбыт чулуу туугуут аартыбыт хапсарыйдыт П.Е.Алексеев 70 саагытар атаммыт хапсарыйта республика бөөрдүлүккэн уонна бастыры ийин чемпионнарлар биһиги улууспунт хапсарыйдытара ситиһиликкэхтик кыттыбыттара. Хамаанданан үһүс миэстэлэр тахсыбыллыт. 62 кг Николай Семенов бастаабыта, Александр Иванов иккис буолбута. 55 кг Иван Дроздович үһүс призер аатын ыйбыта.

Бүлүүгэ ыгыталайбыт спорт национналь көрүнтэригэр "Манчаары ооннууларыгар" хамаанданан иккэс буолуута хапсарыдыыттар кылэрбэт кылааттары улахан. Уон көрүнгэ күрөктэһин ыгыталайбытыттан хапсарыта эрэ хамаанданан бастаһы мөккүтүн ылыбыттар. Иван Друзьянов, Николай Семенов, Александр Иванов, Юрий Старостин, Николай Невинфоров, Петр Ефимов чарыккайдык тустан хамаандара наадалаах очколары арыллытара.

Өбүгүбүт сараттан илдиз кыбыт түртү ооньуубутун, хансарайбытын сөөкүлүгүсө, саяа омул чан олоңу тутуһан, чөпчөт-хаан, чөбүк өй-санаа үйүлгөн үйүзү сирейдиз түрдүн.

Шейтон КОРКИН
Россия Журналистская
союзная членская

Алгоритмический язык

СНЯКОВЛЕВ, "Чурагчы удууна (оройуона)"
муниципальный тэрихин баһылыга.

Хайнхат бэчээккэ бэриллэр графика: 16 400 м. Бэчээккэ бэрилинь: 16 400 м. "Сага олох" редакционной-издательской холбоһукка 2.12.2009 с. офсетка бэчээтээннэ. Алдирһа: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а" Индекс: 54907. Хайнхат нэдиэлэбэ үстэ: оптуурунньукка, чаппиэргэ уонна субуотата тахсар.